

Historisk tillbakablick

Av Gert Ahlqvist

Forntiden

Sakta smälte isen bort, en is som under tusentals år legat minst en kilometer tjock på vår mark. En mildare väderlek trängde upp mot Norden, och marken började träda fram. Smältvattnet innebar att marina gränsen, vattenytan, var som högst ca 65 meter över dagens havsvattennivå. (Abilds kyrka ligger 59 meter över havet.) Landet har inte ständigt höjt sig utan under vissa perioder sjunkit tillbaka igen under åren som gått sedan isen började smälta undan i våra trakter. Det kanske 1000 meter tjocka istäcket som drog fram, kom att forma landskapet som vi ser det i dag.

Om vi tänker oss situationen i Abild, var stora delar av socknen under vatten, som sjönk undan och växtligheten började spira. När landet höjde sig som hastigast var det 10 meter per århundrade, men tempot avtog och i dag är landhöjningen mindre än fem millimeter per år. För Abilds del fanns det en del upphöjningar som stod emot isens "normalning". Detta blev våra berg, där vi kan nämna: Dunkershall bakom Pilagård, Kaneberg mot Hallstorp, Såberg vid Perstorp, Lindesbjäret mot Stålered och Högabjär vid Ryd. På andra ställen skapade isens tryck våra sjöar, av vilka Mossjön är den dominerande. Stora Eftsjön är en annan intressant sjö, som har sitt utflöde klart markerat till havet. Eftsjön har också kvar lite av sitt fornnordiska namn, som bland annat var älpth och betydde svan, alltså betydde namnet Svansjön och utflödet genom Älptar a, Suseån. Ur detta växte fram namnet Eften vid åns början och Eftra, som ligger vid mynningen av sjöns utflöde.

För cirka 13 000 år sedan kom de första människorna till Halland, lockade av jakt och fiskemöjligheter i israndens närhet. Dessa invånare var nomader, fiskare och jägare, som inte ägde hus eller hem utan drog vidare för att söka nya fiskevatten och jaktmarker. Fynd från flera platser runt om i Halland visar spår efter den äldsta jägarstenålderns säsongsbundna bosättningar utmed kusten och i ådalarna. Renen försvann från våra bygder för cirka 9 500 år sedan och jakten inriktades på uroxer, kronhjort, bäver och vildsvin. Vid denna tid kom också hassel, hallon och apel. Människorna levde gott, hälsotillståndet var bra och medelåldern ökade.

Folket blir bofast, de bodde i långhus och höll nötboskap, svin och får. Med fåren och linet kom ullgarnskläder och lentyg, och man fick ett komplement till äldre tiders skinnkläder, vilka var tillskurna och välsydda och absolut inte de enkla hudar, som görs gällande i historieböcker från vår skoltid. Nu började också våra förfäder ägna sig åt odling. På de små tegarna, som brukades med stenhackor och flintverktyg, odlades vete och korn. Sädesslagen kom vandrande från Europa och acklimatiserade sig så sakta. Säden gav två-tre korn efter ett. Nu åts det första brödet, bakat på upphettade stenar. Det är tveksamt om även havre kom så tidigt, och råg lät vänta på sig till efter Kristi födelse.

Epokernastenåldern, bronsåldern och järnåldern är inte så exakta i tid, som vi fick

lära oss i skolan, utan helt naturligt skedde en långsamt flytande övergång från den ena till den andra perioden. Koppar introducerades under yngre stenåldern, och järn under bronsåldern. Bondestenåldern började för cirka 6 500 år sedan. Åren 1800–500 f. Kr. är den tid vi kallar den nordiska bronsåldern, följd av järnåldern, cirka 500 f. Kr.–1050 e. Kr.

Lin, hirs och ärtor började odlas under bronsåldern. Bronsåldern, som ospänner cirka 1 300 år, blev för forskare en fascinerande epok. Under järnåldern och långt in på medeltiden gick utvecklingen tämligen långsamt, trots att järnet var mycket användbart till både verktyg, jakt- och jordbruksredskap. Redan på 200-talet e. Kr. kom dock den så kallade kort-lien, en förlängd skära, som innebar en enorm ökning av slätter, fodertäkt och stallning.

De äldsta jordbruken förlades dels till sandiga, stenfria och lättarbetade åkrar, men vi vet också att en omfattande stenröjning skedde redan under bronsåldern. Skäran användes långt in på 1800-talet. Endast där man hade tillgång till stenfri åker, som därjämte var väl röjd, så att där blivit fritt från buskar, stubbar och stenar, kunde man nyttja lien. Detta är ett bland bevisen att utvecklingen gick sakta.

Vikingatiden blev för Sveriges del en kort period, från cirka år 800 e. Kr. och några hundratal år framåt, men mycket omtalad och omskriven. Valfyllda fartyg bemannade av utvalda, hårdföra män som gav sig ut på årslånga färder till främmande land. Sjöroveriet blev ett näringsfång, men väldigt mycket var fråga om regelrätt handel. Vikingarna ärades och firades, runstenar restes över dem som avled under färden. Vid denna tid började många runstenar resas runtom i Norden, men skrivkonsten hade varit känd sedan 400-talet. I Halland finns bara fyra runstenar, alla är från kristen tid.

Historiska tiden

Det är oklart när socken- och häradsindelningen genomfördes i Halland. Efter år 1050 e. Kr. började man bygga en och annan kyrka. Det var inga byggnader i sten eller med imponerande tornspiror, utan som regel små träkyrkor. Om målningar utfördes, föreställde dessa ofta djävulen, det skulle avskräcka från avgrunden och den eviga elden. Den skulle också påminna om obrottslig lydnad och undergivenhet. De första generationerna präster hade det säkerligen mycket svårt. Det krävdes att prästen även skulle ordna tjänlig väderlek vid sådd och skörd.

Redan år 1060 fick Halland sin första biskop, Absalon. År 1123 invigdes vår domkyrka i Lund, den ansågs vara den skönaste och märkvärdigaste kyrkobyggnaden i hela Europa. Vi tillhörde Lunds stift till 1645. Vid freden i Brömsebro överfördes Halland till Göteborgs stift.

År 1332 inlöste Magnus Eriksson Halland, men Valdemar Atterdag på den danska tron löste tillbaka Halland 1360. Innan vi tar ett längre kliv i historien, bör man påminna sig det nordiska sjuårskriget åren 1563–1570. Det var ofta i våra bygder som slag mellan Sverige och Danmark stod. Slaget vid Axtorna 1565 hörde till de blodigaste. Det varade en hel dag och omkring 4 000 man stupade.

Vi förflyttar oss fram till år 1654, när Karl X Gustav tillträdde. Det var inte lätt att föreställa sig vad han skulle åstadkomma. Hans frieri till drottning Kristina bemöttes med ett nej, i stället gav han sig ut i olika krig. År 1657 förklarade kung Fredrik av Danmark krig mot Sverige, vid denna tid befann sig Karl X Gustav med sina trupper i norra Tyskland och gick in i Danmark. Med sina 13 000 legosoldater och 4 000 äktsvenskar

tågade trupperna mot Stora och Lilla Bält. Kung Fredrik hade inte väntat sig besök så omgående. Det som är mest intressant är att isen på bälten bar vid denna tid och att endast ett fåtal drunknade. Den 26 februari 1658 undertecknades i Roskilde den fred som gav åt Sverige Halland för all framtid. Före detta år hade Halland varit svenskt i 28 år, på 1300-talet.

År 1662 begärde Halland att få representationsrätt i svensk riksdag och bland under-tecknarna var Karen Lykke på Hjuleberg. Hon var hustru till Gabriel Kruse, vilken tidigare hade varit gift med en dotter till Erik Thott. Karen Lykke var den sista av Thott-ska ätten på Hjuleberg. Redan 1664 representerades Halland av alla fyra stånden i riksdagen.

Hallands förste landshövding, Bengt Lilliehöök, blev godsägare på Hjuleberg. Han köpte Hjuleberg 1662, för 11 419 daler silvermynt och 13 öre. Han fick äga Hjuleberg endast i tre år, han avled 1665, 53 år gammal. Hans son och sonson som efterträdde honom på Hjuleberg dog också unga, i 40-årsåldern. Medelåldern för människorna i Abild var vid denna tid endast 35 år. Detta berodde till stor del på den höga barnadödligheten.

Prästerna var under dessa krigs- och övergångsår svårt utsatta. Om de på ett eller annat sätt visade sin förkärlek för det gamla moderlandet hade de svenska fogdar och krigsöverstar emot sig. Visade de sig luta åt svenskt håll hade de danskvänliga och snapphanarna att räkna som motståndare. De senare lade inte fingrarna emellan, då en präst misstänktes för att ta det nya fäderneslandets parti.

Denna stora omvälvning, inte minst i gränstrakterna, innebar för många en osäkerhet. Skatterna blev större i och med försvenskningen, lösdriveriet förblev fortfarande stort. Friskyttar eller snapphanar i gränstrakterna tog sig friheter som krävde mycket energi att stävja för rättsmakten.

Det var Karl X Gustav som 1658 gav Hjuleberg patronatsrätt till Abilds kyrka. Patronatsrätten upphörde 1922, men i Abild fortsatte den till 1927, troligen bland de längsta patronatsrätterna i Sverige. Detta gav Hjuleberg rätt att tillsätta präst, men också skyldighet att underhålla och sköta kyrkan.

När Karl XI var 17 år, 1672, utropades han till kung, men kröntes först 1675. Det kom ännu ett krig. 1676 fick Karl XI bege sig till Halmstad med 6 000 man och möta danska trupper, som belägrat staden. Oroligheterna grundade sig på om Halland skulle betraktas som svenskt eller danskt. Senare går trupperna till Lund, där stod det stora slaget samma år. Sverige avgick med seger. Efter freden i Lund 1679 har Halland varit förskonat från krig.

Nu börjar försvenskningen på allvar. Prästerna skulle rekryteras från ”gamla Sverige”, danska ABC-böcker och katekesen skulle bytas ut mot svenska, det skulle också sjungas svenska psalmer i kyrkan. Biskopen fick ansvaret för att förändringarna genomfördes, men han uppmanade samtidigt att gå lugnt fram.

De danskvänliga snapphanarna fortsatte att oroa och Karl XI förbjöd allt samröre med dem. Bröt någon mot detta, skulle efter lottdragning, var tionde man i socknen hängas. Att Karl XI gifte sig med danske kungen Kristian V:s dotter, Ulrika Eleonora, innebar en stabil fred mellan Sverige och Danmark. Bröllopet firades i Halland, på Skottorps slott 1680.

År 1680 är ett historiskt intressant årtal. Då satte Karl XI fart på den reduktion, som tidigare beslutats, vilket innebar att man gjorde indragningar till kronan på gods som

grev- och friherreskapet fått i förläning. Exempelvis ägde tre ätter, Oxenstierna, Brahe och de la Gardie, fem procent av Sveriges jord och cirka 1 600 gårdar. Många adelsgårdar i Halland blev drabbade, dock skonades Hjuleberg. Att Hjuleberg skonades härrör sig troligen från Thottska tiden på Hjuleberg. Många av ätten Thott hade stort inflytande i Sverige på danska tiden, bland annat hade riksrådet Sten Sture sin svärfar på Hjuleberg.

Karl XI blev ett stort stöd för bönder och allmoge. Han värnade om den svagare och allmogen kallade honom "Bondekungen". I sin regeringsförklaring talade han mycket om omsorgen om människorna. Hans vilja var att förhindra orättvisor, lyssna till folkets klagan och hjälpa dem till rätta, ingen skulle klaga ohörd. Frälsebönderna arbetade under godset, men "efter skäl och måttlighet som han ser att bonden tål och ingalunda så utmatta honom genom släp och arbete att han går alldeles i grund". Allas likhet inför lagen blev en trygghet även för den svagare.

Landshövdingen och häradshövdingen fick i uppdrag att se till så att detta följdes. Kungen var ofta på resande fot i landet och såg själv till att lag och rätt efterföljdes. Under sina regeringsår, 1660–1697, var han indragen i krig endast i tre år. Sverige fick försvara sig mot danskarna åren 1676–1679.

Karl XII (1697–1718), "Krigskungen", kostade landet mycket lidande och misär. Han förde krig under alla sina 21 regeringsår, och många tvångsrekryterades. Gränserna var stängda, det var svårt att få tag i till exempel salt, vilket innebar att kött och fläsk härsknade och fick ätas halvruddet. Detta fick till följd att sjukdomar härjade.

Ur Bexells Hallands historia

I historiskt sammanhang kan man inte undvika att referera till S P Bexells Hallands historia. Det är ett material som ofta åberopas i diskussionen om hur det var förr. Han gav ut sin historik under åren 1817–1819. Ur hans beskrivning av Abilds pastorat finns en del att hämta. Vad som är intressant är, hur stavningen på de olika platserna förändrats genom åren.

"Abilds pastorat utgöres av Abilds socken, omslutet av Drängsered, Årstad, Vessige, Slättåkra och Asige socknar. Folkmängden är 670 personer. Bönder på egna hemman är två och på andras 78. Landsvägen mellan Slöinge och Sjönevads gästgivargårdar går genom Abild. De i skogarna varande trädslag är bok, ek och björk.

Sjöred, beläget mitt i socknen och i början av den egentliga skogsbygden på en höjd ovanför Mossjön, har den bästa bokskogen i Abild, jordmånen svartmylla på röd sandbotten.

Lilla Ornared, uti en dal vid en åt Mossjön flytande bäck, har ek och surskog (blandskog som inte är ek- och bokträd), jordmån lika med *Sjöred* men mera stenbunden.

Elmeberg har hög och stenbunden mark, bok- och surskog, samt åkerjord som *Sjöred*. *Örsedal*, i en dal emellan tvenne stora bokskogar och vid en sjö, svartmylla på grusbotten. *Borsered* på en slätt nära sjön, omgives av berg och kärrmark, har bok och surskog samt svartmylla på grusbotten.

Efshult har högre läge än *Borsered*, svartmylla på lös grusbotten samt bok- och surskog. På dess ägor ligger *Eftsjön*.

Pukaboll ligger på en höjd, har något ek- men mera bok- och surskog samt svartmylla på grusbotten. Eften i en dal vid den förbiflytande ån, som efter hemmanet kallas *Eftaån*.

Örsås, gränsande till Drängsereds och Slättåkra socknar, har högt läge, svartmylla på örbotten samt tillväxande bok- och surskog.

Borjered har slätt läge vid ån, föga ek- och bok- men mera björkskog, svartmylla på grusbotten och en insjö på utmarken.

Humselynga på en slätt vid sjöar omgivet av skogbevuxna höjder.

Yttra Moshult på en höjd, ekskog. Alla nämnda hemman finns i skogsbygden. Sjöred, Lilla Ornared och Eften är löningshemman till kronofogden. Borsered och Örsås till förste lantmätaren. Utom Elmeberg, Örsedal och Örsås har alla hemmanen i skogsbygden sina egna husbehovskvarnar eller så kallade skvaltor.

Lyngen i gränsen till skogsbygden har någon bok-, men mer surskog, ligger vid Mossjön, har svart mylla på sandbotten.

Dönhult i en av skogar omgiven dal, har fordom varit torp, svartmylla på grusbotten.

Kjerrsås vid en liten sjö, har ek-, bok- och surskog, lika jordmån som Dönhult. Lyngen, Dönhult och Kjerrsås tillhöra majoren Boltensstern på säteriet Sannarp.

Grinnared och *Ryd* på stenbundna höjder, har ek-, bok- och surskog, jordmån som Dönhult.

På Ryds ägor är två sjöar, Ryds- och Örbeckssjöarne.

Li i en dal mellan tvenne höga berg vid landsvägen, har sandblandad mylla samt någon surskog.

Assarp, beläget vid SV sidan av Såberg nära landsvägen, har någon ek- och surskog, jordart som Li.

Perstorp vid V. sidan av Såberg har svartmylla dels på sand, dels på lerbotten, samt ek- och surskog. Grinnared, Ryd, Li. Assarp och Perstorp ägas av majoren och friherre Gyllenkrok.

Tånga och *Möllan*, i en dal nära Sannarps säteri. På Tångas ägor, vilka för närvarande begagnas såsom höbol under Sannarp. Möllan är skattlagd kvarn med två par stenar.

Följande hemmanen äro av insockne frälse och tillhör säteriet Hjuleberg.

Stålered uti en dal vid översta viken av Mossjön, har god bok- och surskog, svartmylla på grusbotten och husbehovskvarn.

Öfra Moshult har någon ek-, men mera bok- och surskog, samt jordmån av svartmylla på grusbotten.

Solakull har svartmylla på örbotten, obetydlig tillgång till skog men en liten kvarn i Eftaån.

Elmås på en höjd, har alla sina ägor emellan Efta- och Borgeredsåarna, jordmånen sandblandad mylla, mycken ek-, bok- och surskog samt husbehovskvarn.

Stora Ornared i en del av Sjöredstrakten, har med det lika jordmån men mera stenbunden.

Wenås i Hjulebergs grannskap och brukat under säteriet. Svartmylla på ler- och sandbotten.

Hallstorp på V. sidan av Kanneberg i Hjulebergs kohage, har lika jordmån med Wenås.

Heden Gunnasgård på en slätt under en hög kal bergsträcka, svartmylla på sandbotten.

Heden Arvidsgård ligger i en lövskog nedanför nämnda bergsträcka.

Högelid vid landsvägen har någon surskog och jordmånen av sandmylla.

Lundarne och *Krämmarebolet*, bägge vid landsvägen, har lika jordmån som Högelid.

Säteriet Hjuleberg 1 km från kyrkan, består av ett hemman, ligger mellan tvenne skogs-

bevuxna höjder och är omslutet av en vacker nejd. Jordmånen är svartmylla, dels på ler-, dels på sandbotten.”

Vi lämnar utdragen ur Bexells beskrivning och konstaterar att utvecklingen gick sakta och säkert framåt för folket i Abild och Halland. Vi fick uppleva åtta kungar efter Karl XII fram till Oscar II som var kung 1872–1907. Under hans tid blev Sverige självständigt i den bemärkelsen att unionen med Norge upphörde 1905. Sverige och Norge hade haft gemensam kung från 1814.

Förändringarnas århundrade

1900-talet har varit det sekel, där vi fått uppleva de största förändringar, som skett i mänsklighetens historia. Vi fick uppleva två världskrig i vår omedelbara närhet, utan att bli inblandade. På utvecklingens område har det varit elektrifieringens inträde, bilen, flyget, radion, telefonen och sedan TV. Mycket som vi i dag ser som naturligt, visste man inget om för 100 år sedan. Vi kan flyga fortare än ljudet och vi fick uppleva att människan kunde flyga till månen. Informationstekniken (IT) gjorde sitt intåg, med en utveckling som vi inte sett slutet av. Under 1900-talet har vi i Halland upplevt stor barnadödlighet och därmed låg medelålder till att i slutet av seklet vara den befolkning som blir äldst i världen!

En bit in på 2000-talet fick vi uppleva en katastrof. Den 8 januari 2005 drog en orkan fram, bland annat över Abild. Den fällde mer än hälften av granbeståndet i socknen. Skadorna blev betydligt värre än efter den kraftiga stormen i september 1969. Varför skadorna blev värre nu, berodde till stor del på att från 1969 till 2005 hade granskogen ökat till med över 50 procent i virkesmängd.

En vanlig syn efter stormen den 8 januari 2005. Skåraberget, Assarp. Foto: Gert Ahlqvist.